

– міжнародний круглий стіл «*Право на достовірну інформацію, інформаційна безпека в умовах війни*» (м. Ужгород, 31 березня 2023 р.).

Отже, правове просвітництво є пріоритетним інструментом в пропагуванні правової культури і забезпеченні доступності громадян до інформації про їх права та обов'язки, в тому числі в провадженні роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства. Воно допомагає збільшити рівень правової свідомості серед населення та зменшити і запобігти можливим правопорушенням.

Проте, важливо розуміти, що правове просвітництво не є панацеєю на всі правові проблеми та виклики. Для ефективної роботи правової системи необхідно поєднувати правове просвітництво з ефективною правовою практикою, яка забезпечує належний захист прав, свобод та інтересів громадян.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-28>

ЦИФРОВИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Бочарова Наталія Василівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

Конституційно-правове будівництво навіть у екстремальних умовах воєнного стану в Україні повинно враховувати сучасний досвід світового конституційного розвитку і гуманістичні традиції вітчизняного конституціоналізму. Однією з актуальних проблем сучасного конституційного розвитку є проблема старіння та оновлення конституцій, зокрема їх адаптація до реалій 21 століття, пов'язаних з прискореним технологічним розвитком і пануванням інформаційно-комунікаційних технологій. Так, у текстах Конституцій Греції (ч. 2 ст. 5А) і Португалії (ст. 35) право на доступ до Інтернету визначено в якості конституційного права. В новітній редакції Конституції Мексики (від 27.08. 2018 р.) у ст.6 держава гарантує право на доступ до інформаційних технологій і бере зобов'язання створити для цього необхідні умови. Віднесення до основоположних прав доступ до Інтернету зафіксоване в документах ООН, рішеннях окремих парламентів та конституційних юрисдикційних органів ряду держав. У Резолюції Ради ООН з прав людини від 18 липня 2016 року

«Заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті» стверджується, що ті ж самі права, які людина має в офлайновому середовищі, повинні також захищатися в онлайн-середовищі (п. 1).

На значення конституційного регулювання в умовах інформаційного суспільства одним з перших звернув увагу професор права Стенфордського університету (США) Лоуренс Лессіг в програмній статті «Читаючи конституцію в кіберпросторі». Подальші дослідження впливу цифрових технологій на конституційні системи та конституційно-правове регулювання цифрового середовища обумовили появу інноваційного терміно-поняття «цифровий конституціоналізм» («digital constitutionalism»), яке згодом трансформувалось у науковий концепт, пов'язаний з аналізом конституціоналізації цифрового середовища і спробами знайти адекватні демократичні відповіді на виклики, створювані цифровими технологіями.

Зараз проблематика цифрового конституціоналізму висвітлюється рядом авторитетних західних правознавців, серед них Е. Селесте, Д. Редекер, У. Гейсер, К. Падовані, М. Сантениелло, Н. Сузор, Дж. де Грегоріо і ін.¹ Існує загальний консенсус серед дослідників, що цифровий конституціоналізм являє собою набір традиційних конституційних цінностей, адаптованих до нових вимог цифрового середовища. З позицій цифрового конституціоналізму суспільство повинно реагувати на недоліки цифрових технологій і забезпечувати ідеали, цінності і принципи сучасного демократичного конституціоналізму, підтримувати його систему балансу і гарантій. За висловом одного з провідних сучасних науковців у цій сфері Е.Селесте, «якщо ми бажасмо мати демократичну систему і весь ряд гарантій, які ми зараз маємо, і у майбутньому, нам необхідно реагувати на виклики цифрових технологій, визначаючи наші основні конституційні цінності і розуміння, як втілити їх у цифровому соціумі»².

Нова технологічна і комунікативна структура Інтернету дала можливість транснаціональним корпораціям, які працюють в цифровому середовищі в якості інтернет-провайдерів, виконувати квазідержавницькі функції в транснаціональному контексті, нівелюючи національне державне управління. З цієї точки зору ставиться питання про формування транснаціонального цифрового конституціоналізму та

¹ Бочарова Н. В. Цифровий конституціоналізм в сучасному інформаційному суспільстві. *Соціальний калейдоскоп*. 2022. Т. 2. № 1. С. 74–84. DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.47567/BOMIVIT.2-1.2022.05](https://doi.org/10.47567/BOMIVIT.2-1.2022.05)

² Celeste E. (2018). What is digital constitutionalism? Doi: 10.5281/zenodo. 1404577

цифрового конституціоналізму інтеграційних об'єднань³, які також є об'єктами наукових досліджень.

Виникнення та збільшення значення приватних транснаціональних правових структур у глобальному управлінні представляє нову проблему для юридичної теорії. Нові форми транснаціонального права можна знайти в різних сферах, починаючи від питань, пов'язаних з торгівлею, закінчуючи корпоративною відповідальністю, правами людини, нормами права на працю та охорону навколишнього середовища. В опублікованій у авторитетному науковому *Журналі право и суспільство* роботі «Транснаціональний мережевий конституціоналізм» її автори П.Орен і О.Стегманн зазначають: «Проблема транснаціонального конституціоналізму полягає у розробці інституційної моделі, яка пояснює, як конституційно вбудована юридична влада може виникнути незалежно від інституційних структур державного публічного права. З розвитком інформаційного суспільства виникає нова теоретична база для роздумів про нестатистичну юридичну владу, яку називають «мережевим конституціоналізмом» (“networked constitutionalism”)⁴.

Цифровий конституціоналізм викликає складний процес конституціоналізації віртуального середовища, що відбувається як у межах держави, так і за її межами. Держава вже не є єдиним організатором конституції в цифровому середовищі. Як зазначає Е. Селесте, цифрове суспільство – це глобалізований контекст, де багатонаціональні онлайн-платформи стали новими домінуючими акторами і де люди підвищують свій голос, вимагаючи нових конституційних гарантій⁵.

Нова практика конституційного регулювання Інтернету формується завдяки розвитку конституційного судочинства, пов'язаного з вирішенням проблем захисту прав людини в Інтернеті та вирішенням протиріч, які породжує цифровий соціум між цими правами. Судова практика конституційних судів сприяла закріпленню і доктринальному тлумаченню нових так званих Інтернет-прав, які в інформаційну епоху набувають статус фундаментальних прав. Так, право на повагу до приватного і сімейного життя дало народження праву на захист

³ De Gregorio, Giovanni, *The Rise of Digital Constitutionalism in the European Union* (2019). 19(1) *International Journal of Constitutional Law*, 2020, 41-70, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3506692>

⁴ Oren P., and Stegmann O. (2018). *Transnational Networked Constitutionalism. Journal of Law and Society*. Volum 45, Issue S1. Pages S135–S162. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jols.12107>

⁵ Celeste E. *Digital Constitutionalism: How Fundamental Rights are Turning Digital. Convoco!* 26/01/2021. URL: <https://www.convoco.co.uk/digital-constitutionalism-how-fundamental-rights-are-turning-digital>

персональних даних. У Німеччині, наприклад, модель конституційно-правового захисту персональних даних була розроблена Федеральним Конституційним судом. У рамках цифрового конституціоналізму визначилися напрямки досліджень, пов'язаних з конкретними проблемами конституційно-правового регулювання кіберпростору. Наприклад, використання принципу верховенства права для оцінки легітимності управління інтернет-платформами, або укладання так званих інтернет-договорів, як найновішого прояву цифрового конституціоналізму. Окремим напрямком визначилось вивчення впливу кіберпростору на демократичні процеси у суспільстві. Демократичний потенціал Інтернету проявляється у нових формах політичної комунікації (електронне урядування, електронне голосування), Однак найбільший масив праць в рамках цифрового конституціоналізму присвячений забезпеченню основних прав людини в інформаційну добу. За відсутності міжнародного регулятивного документу на рівні ООН, який би міг доповнити *Загальну декларацію прав людини* і інші міжнародні правозахисні документи стосовно нового покоління інтернет – прав, розробляються різноманітні проекти Інтернет-біллей, покликаних сформулювати орієнтовані на людину технологічні моделі в глобальному контексті⁶.

Таким чином можемо констатувати, що цифровий конституціоналізм зазначив нову фазу розвитку сучасного конституціоналізму і нову парадигму конституційно-правових досліджень. Однак існують і критичні оцінки можливостей правового регулювання в межах цифрового конституціоналізму⁷. Тим не менш розробляючи проблематику просування суспільних цінностей у цифрових технологіях цифровий конституціоналізм є новим напрямком сучасного конституціоналізму, залишаючись в межах демократичного правового дискурсу. На думку професора К. Юнг, ліберальні конституційні принципи мають потенціал для адаптації в умовах нашої все більш оцифрованої та датафікованої епохи (our increasingly digitised and datafied age)⁸.

⁶ Бочарова Н. В. Забезпечення прав людини в інформаційному суспільстві: проблеми створення Міжнародного білля про права людини в Інтернеті. *Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції* : колективна монографія / за заг. ред. Т. О. Коломєць. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. Ч. 1. 448 с. С. 33–60. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/141/1673/4053-1?inline=1>

⁷ Golia, Angelo Jr, *The Critique of Digital Constitutionalism* (March 21, 2022). Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2022-13, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4145813>

⁸ Yeung, Karen, *Constitutional Principles in a Networked Digital Society* (March 3, 2022). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4049141> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4049141>